

Hilmî Efendi'nin İstanbul Günleri

Harid FEDAİ*

Özet

Hilmi Efendi Kıbrıs'ın yetiştirdiği en büyük divan şairidir. İstanbul'da devrin meşhur şairleriyle boy ölçüŖecek kadar iyi bir şair olan Hilmi Efendi, Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı ve içine konulması için kitaplar hediye ettiği kütüphane için padişahı öven bir kaside yazar. Bu kasidenin beğenilmesi üzerine İstanbul'a çağırılır ve bir müddet orada kaldıktan sonra geri döner. Bu makalede Hilmi Efendi'nin İstanbul'a gitme ve oradaki günleri ve geri dönüşünün öyküsü anlatılmaktadır. Adalı-Kıbrıslı bir şair olarak Müftü Hilmi Efendi, İstanbul'da gurbet duygusunu derinden yaşar ve kaçarcasına memleketi Kıbrıs'a döner. Sultan II. Mehmut onun eserlerini beğenerek kendisini şairler sultan "Sultanü'ř şuara" ilân eder.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Efendi, II. Mahmud, II. Mahmut Kütüphanesi.

Abstract

Hilmi Efendi is the greatest divan poet raised in Cyprus. Hilmi Efendi, a poet competing with renowned poets in Istanbul, wrote an ode praising the Sultan Second Mahmud for the library built by the Sultan who gave books to put in that library. Since his ode was liked, he was called to İstanbul. Upon staying in İstanbul for a while, he returned to Cyprus. This article tells the story of Hilmi Efendi's traveling to İstanbul, his days in İstanbul and his returning to Cyprus.

Keywords: Hilmi Efendi, Mahmud II, The Library of Mahmud II.

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Sultân Mahmûd dönemi padişah, Yunan yayılcılığının ya'nî Meğali İdea'nın (Büyük Ülkü) Kıbrıs'ı da kapsamına almasında tedirgin olmuştu. Kıbrıs Türklerini aydınlatmayı düşündü. Bunun yolu da okumalarını sağlamakla olacaktı. Lefkoşa'daki Aya Sofia (Selimiye) Câminin doğu kapısı karşısına bir kütüphaneye yaptıırıp türlü kitaplar hediye etti. Devrin ileri gelenleri de çeşitli kitaplar hediye ettiler.

Bunun üzerine Ada'nın Türk halkı pâdişâhımıza mükâbelede bulunmak durumunda kalırlar. Bunun da en güzel yolu Pâdişâha bir kâside sunmak olur,

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Magosa-Kıbrıs

şeklinde bir karara varırlar. Peki, ammâ, kasîdeyi kim yazacaktı? Bu konuda önde gelenler arasında sessiz bir yarışma başlar. Bu vesileyle padişaha bir kâside sunmak ve onun ilgisine mazhar olmak büyük bir şerefti. Aradan bir-iki ay geçtiği halde bu cesareti kimsenin gösteremeyeceği âşikâr olmuştu. Netîcede Hasan Hilmî Efendi akla gelir. Bu zât, Kütüphanenin avlusunda bulunan Büyük Medrese’de müderrislik yapmakta. Öğrencileriyle dersleriyle ilgilenmekte, siyasal ilişkileri bulunmamaktadır. Devleti temsilen birkaç kişi huzûruna çıkıp teklifte bulunurlar. Teklifin olumlu karşılanmasının hemen ardından da bu işin en erken bir zamanda yapılmasını belirtirler. Kaybedilen zamanı telâfi etmek kaçınılmazdı.

Kasîde, beklenen zamandan daha erken hazırlanır ve kuş kanadıyla İstanbul’a gönderilir. Kırk sekiz beyitlik kasîde “târîh” düşürülerek, şöyle sonuçlanır:

*Sihâh-ı Cevherî’den eyledim târîhini tahrîr
Fünûn u ‘ilm ile sa’d oldı bu vâlâ kütübhâne(m. 1244)*

Acaba Pâdişâh Efendimiz bu kasîdeyi nasıl bulacaktır? Hasan Hilmî Efendi’nin de bu konuda kuşkusu olacak ki, şiirinin sonuna doğru şu beyti eklemekten kendisini alamaz:

*Ben ol mûr-ı hakîrem, fehm edüp ‘aczim kelâmımdan
Tebessüm ‘ârız olmak muhtemeldir ol Süleymân’e (45. beyit)*

İstanbul Günleri

Kasîde padişah tarafından çok beğenilir ve Hilmî Efendi İstanbul’a çağrılır. Pâdişâh kendisini tebrik eder ve misafiri olarak orada kalacağını söyler. Ama, çok geçmez, başkent’in önde-gelen şâirleri bu olaydan tedirgin olurlar. İstanbul’un bunca şâiri varken Kıbrıs gibi bir taşra şâirine bunca önem verilmesi de neyin nesiydi?

Lâf atmalar, şâirimizi rahatsız etme eylemleri başlatılır. Durumu II. Mahmûd işitse onları cezalandıracağı âşikâr iken, Hilmî Efendi öyle yapmaz ve sessiz kalarak durumu kabullenmelerini bekler.

*Gerçi ben şi’rim ile fahr ü mübâhât etmem
Sözlerimden olunur ma’rifetim istidlâl
Eğerçi hâk-i Kıbrıs ma’den-i zât-ı hakîrem bûd
Velî bâ fazl-ı Mevlâ tab’-ı şûh u mu’teber dârem*

[Değersiz varlığımın Kıbrıs toprağından yoğrulmuş olduğuna bakma: Tanrı (yine de) beni şûh (şâir ruhlu) ve saygın bir kişi olarak yarattı]

gibi beyitlere sahip Hilmî Efendi'yi hiç de anlamaya, kabullenmeye niyetleri yoktu.

Gün gelir, Yeniçeriler'in yerine kurulan yeni ordu, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adına bir geçit-resmi düzenlenir. Pâdişâhın dâvetlileri arasında Hilmî Efendi de var. Askerin düzeninden, mükemmelliğinden o denli etkilenir ki âdetâ doğaçlama bir kasîde kaleme alır ve sıcağı sıcağına Pâdişâha sunar. Kasîde, şâirimizin Kıbrıs'a dönmesiyle ilgili Sultân'dan izin talep eden beyitlerle sonlanır:

*Şehen-sâhâ, kerîmâ, bende-perver ma'dalet-kârâ!
Eyâ Zât-ı Şerîf'in 'âlemin ğavs ü meded-kârı!*

*Yüzüm sürdüm bi-hamdi'llah gelüp Hâk-i Mu'allâ'ya
Murâdım hâsıl oldı gördüm ol hurşîd-i envârı*

*Yine izn-i Hümâyûn'inla 'azm êtsem vatan-gâha
Varup Kıbrısdâ hasr êtsem du'âya vakt-i eshârı*

*Nezâret hizmetin Dârü'l-Kitâbın eyleyüp ihsân
Çerâğ êtmîş idiñ bu bende-i zâr-ı siyah-kârı*

*Varup ol buk'ada tedrîs-i 'ilme olayım meşğûl
Du'â-yı Devlete kasr êdeyim evrâd ü ezkârı*

*Yine fermân senindir, emriñe tâ'at da vâcibdir
Ne ğunâ emr êdersen sem' ü tâ'atdır anın kârı*

Pâdişâh, bu içten gelen ve âdetâ doğaçlama yazılan bu kasîdeyi çok çok beğenecek ve Hilmî Efendi'yi Sultânü'ş-Şu'arâ (Şâirlerin Sultânı) ya'ni "İmparatorluğun En Büyük Şâiri" i'lân edecekti. İzin talebine gelince, Nisan ayına kadar İstanbul'da kalacağını bildirir. Nisanı başka aylar izler ve günler gelip Ağustos'a dayanır. Hilmî Efendi'nin canı burnuna gelmiştir. Ağustos ayına rastlayan Rebîü'l-Evvel'in on ikisi Peygamberimizin doğum günüdür. Bu günü kutlamak için Pâdişâh, muhteşem bir alayla gelip Sultan Ahmed Câmiî'nin Hünkâr Mahfilî'ndeki yerini alır ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidî'nden bölümler okunarak dînî tören yapılır. Bu münasebetle Hilmî Efendi ise "Mevlid" başlıklı şiirini yazar. Sekizer dizeden olumuş altı bölümlük şiirinde;

*Nakş-ı semşîri olup "İnnâ Fetahnâ" sûresi
Ġâlib olsun bahr u berrde 'Asker-i Mansûre'si*

gibi güzel örnekler var. Şiir, yine izin talebiyle biter:

*Va'd-ı şâhânîñ tahallüf eylemek emr-i muhâl
İşte hengâm-ı Ağustos, geldi vakt-i i'tidâl
Hâk-ı pâyiñden recâ eyler bu demde ruhsatı
Ey ki Zât-ı Eşrefîñ dehrin veliyy-i ni'meti*

Ama, Hilmî Efendi, gelecek cevabı beklemeden, kasıdeyi bırakır ve bir gemiye atladığı gibi soluğu Kıbrıs'ta alır. Durumu hemen Pâdişâhın bilgisine sunarlar ve onun cezalandırılmasını beklerler. Öyle yaa... Zât-ı Şâhâne'nin emrine uymamak ne kelime!.. Ama, Pâdişâh, durumu tebessümle karşılayıp çok geçmeden Kıbrıs'a haber salacak ve Hilmî Efendi'nin Müftü atanmasını emredecekti.

Şairimiz 1847 yılında vefat eder ve Lefkoşa'nın Yeni Cami hazîresindeki câmie bitişik kubbenin altına gömülür. Vasiyeti üzerine kabrinde kitabe dahi yoktur.

Hilmî Efendi'den Kalanlar

Çok üretken bir şâir olduğu, kaynaklardan bilinmektedir. Kıbrıslı Belîğ Paşa, bunların derlenmesini Kıbrıslı şâir Kaytaz-zâde Nâzım Efendi'den isteyecek, O da oluşturduğu hacimli defteri Paşa'ya takdim edecekti.

Belîğ Paşa, arkadaş canlısı. İstanbul ziyaretleri, misafirlerini Kıbrıs'taki konağında ağırlamalar bir yaşam-biçimi olmuş. Günün birinde, Hilmî Efendi'nin şiirleri, misafirlerden birinin dikkatini çeker ve defterin bir süre kendisinde kalmasını rica ederek İstanbul'a döner. Ama, gidiş, o gidiş... defter bir kez daha geri dönmez.

Sıra bizim kuşağa gelince: Bizler O'nun ancak altmış dört şiirini bulup yayımladık. Hepsisi degüzel, ama; Sultan Mahmud Kütüphanesi'ndeki altın yıldızlı "târîh" kasîdesi ile Sultan'ın el-yazısı olarak Kıbrıs'a ihdâ buyurdularını iki kabartma levhanın biri Aya Sofiyâ (Selimiye) ve öteki Tuzla'daki Hala Sultan Câmi'i'ne asılması münasebetiyle Hilmî Efendi'nin kaleme aldığı ve günümüze kadar işbu yapıları süsleyen iki levhayla iki kaside o günlerin en can-alıcı yansımalarıdır.

Hasan Hilmî Efendi'nin şiirlerini kitaplaştıırken, yenilerinin de birgün bulunabileceğini hep içimde taşımışımdır. Nihayet bu dileğim birgün gerçekleşti. Ocak 2016 da edindiğim M. Kayahan Özgül'ün *Dîvân Yolu'nda Pera'ya Selâmetle* adlı kitabının bibliyografyasında Hilmî Efendi'nin bir dîvânçesine rastladım. Künyesini, Ankara'daki kadîm dostum Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat'a ilettim ve çok geçmeden Dîvânçenin sureti elimdeydi. 18 varaklık

Dîvânçede 71 adet şiir var; bunlardan 35 tanesi hiç görmediklerimizdir. İlk fırsatta onları da yayın yaşamına geçirmeğe çalışacağız.

Dîvânçe'deki kayıttan anlaşıldığına göre işbu eser, kitapçı Ahmet Halit Yaşaroğlu'dan Devletçe satın alınan kitaplar arasında olup Ankara'daki Millî Kütüphane'ye aktarılmış bulunuyor. (42 B158.)

Dîvânçe'de ebced hesabıyla düşürülen “târîh”ler çoğunluktadır. Bunlardan birini, Lârnaka Tuzlası'nda yapılan Tahaffuz-hâne ya'nî Karantina Evi ile ilgili olanı aktararak sözlerimizi noktalayalım.

Târîh-i Tahaffuz-hâne-i Kıbrıs

Der İskele-i Tuzla

*Şehen-şâh-ı cihân 'Abdü'l-Mecîd Hân-ı zafer-rehber
Cihân-dârân 'adâlet-pîşe Hâkân-ı kerem-perver*

*Hudâvend-i Mu'azzam zîb-i evreng-i hilâfet kim
Vücûd-ı eşrefidir 'âleme mihr-i ziyâ-güster*

*Ri'âyet eyleyüp kânûn u şer' ü hükmüne her dem
Nizâm-ı dîn ü devlet oldı tedbîriyle muhkem-ter*

*Tahaffuz-hâneler inşâ' édüp etrâf ü eknâfe
Berâyâyı bu yüzden cûd u ihsânıyla hıfzeyler*

*Yapıldı belde-i Kıbrısdâ bir 'âlî tahaffuz-gâh
Metânetde letâfetde nazîrin görmemiş gözler*

*Giren mahfûz olur âlâyış-i renc ü nevânîden
Çıkan mahfûz olup eyler du'a-yı devletin ezber*

*Müzeyyen hâl-i 'anber-bâr ile ruhsâr “târîh”i
Yapıldı cân-fezâ Dârü'l-Hıfz Kıbrısdâ zîb-âver(Sene 1264)*

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Kaynakça:

- Buluç, Naim. Hasan Hilmî Efendi ve Şiirleri, *Hür Söz Gazetesi*, Lefkoşa 1. 3. 1950-26. 4. 1950
- Çağdaş, Devlet. *Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri*, Lefkoşa: 1965
- Fedai, Harid. Batı Trakya ve Kıbrıs Türk Edebiyatı, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 9*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı, 1997.
- Fedai, Harid. *Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi*, I. Baskı Lefkoşa 1998; II. Baskı, Lefkoşa 2000.
- Gövsâ, İbrahim Alâeddin. *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, İstanbul: İskit Yayınları, [t. y.]
- Konur, İsmet. *Kıbrıs Türkleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938.
- Özgül, M. Kayahan. *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle*, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Kıbrıs Sultan İkinci Mahmud Kütüphanesi*, Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1964.